

EGY ÚJ DEBRECENI SZEMLE

Ismét a megszokott néven jelentkezik egy folyóirat, olyan néven, amelyre még sokan emlékeznek, hiszen legutóbb 1981–1989 között jelent meg itt, Debrecenben ilyen címmel periodika. S persze nagyon sokan vannak, akik a korábbi ilyen című folyóiratra is emlékeznek, arra, amelynek a mostani vállalkozás a legjobb értelemben kíván a folytatása lenni, az 1927–1944 között Hankiss János és Milleker Rezső szerkesztésében megjelenő orgánusra. S ha valóban könyvészetileg kívánjuk számba venni mindazokat a nem napilapként megjelent periodikákat, időszaki kiadványokat, amelyek ilyen cím alatt láttak napvilágot, az elmúlt valamivel több, mint 100 év során innál a mostani a negyedik vállalkozás lesz a sorban.

A magyarázat nem túlságosan bonyolult. A múlt század utolsó harmadában modern várossá formálódó Debrecenben az akkori Magyarország más nagyvárossá szerveződő településeihez (Nagyváradhoz, Temesvárhoz, Szegedhez, Újvidékhez) hasonlóan gyorsan létrejöttek azok a rétegek, amelyeknek egyre szélesedő és mélyülő kulturális igényeik támadtak, egyszóval a modern magyar polgárság. Mint mindenütt, nálunk is több gyökérből táplálkozott (mondhatnánk úgy is: verbuválódott) ez a mind bonyolultabb képletté alakuló társadalmi osztály, a nemességből, a Magyarországra főleg a 18. század folyamán bevándorolt németiségből és zsidóságból, s Debrecen esetében a hajdú szabadság védelme alatt megerősödött parasztság tehetősebb rétegeiből, meg a kézművesek-iparosok hadából. Ennek az izmosodó polgárságnak a kulturális kíváncsiságát, érdeklődését kellett az ilyen s hasonló folyóiratoknak, hetilapoknak kielégíteniük.

Debrecen esetében azonban van egy másik vastag gyökere is a formálódó igénynek: a város évszázadok óta kimagasló központja volt a (protestáns) oktatásnak s ebből következően természetesen a tudománynak is. A 19. század második felére gyorsan laicizálódó református iskolarendszer mellett természetes igényként jelentkezett idővel az, hogy Pest (ekkor már Budapest) mellett itt is, mint Kolozsvárott, az egyetemi oktatás is helyet kaphasson a városban. A 20. század elejére ez a törekvés felerősödött, s végül a város 1912-ben megkapta egyetemét.

Az első két hetilap-folyóirat története jól mutatja ezt a fejlődési folyamatot. Az első kísérlet még 1882-ben történt, az akkori hetilap azonban egy évet sem ért meg, indulásának évében megszűnt. Ennél sokkal tovább tartotta magát a második, az 1912-ben Szathmáry Zoltán szerkesztésében megjelent Debreczeni Szemle, mintegy jelezve azt, hogy a megelőző három évtized folyamán a város kultúrára éhes polgársága felnőtt, megérett. Végül is az első világháború vetett

véget ennek a szépreményű kezdetnek (1915 decembereiben jelent meg az utolsó száma), amely azonban már alkalmanként természetes igényként foglalkozott a kultúra mellett a tudomány problémáival is, mutatott be új felfedezéseket olvasóinak. Mielőtt törvénybe iktatták a debreceni egyetem megalapítását, a folyóirat foglalkozott az egyetem megalapításának nehézségeivel is.

Az egyetem megalapításával, majd működésével Debrecen természetes úton, szerves fejlődés révén vált a magyar tudományos élet egyik centrumává. A református teológia, a kollégium, a főiskolák, gimnáziumok tanári kara mellett a 20. század első felében gazdag kulturális élet, könyvtári hálózat, múzeumok dolgozói alkották a helyi tudományos élet tényezőit. Felgyorsította az ez irányú fejlődést az a szomorú körülmény, hogy a trianoni békével a megmaradt ország elvesztette mindegyik olyan nagyvárosát, amelyik eredetileg felvehetné volna a versenyt Debrecennel, elég csak Kolozsvárra, Pozsonyra, mint egyetemi városokra, vagy Nagyváradra, Kassára, Szabadkára, Újvidékre utalni. 1919 után a megmaradt területen Debrecenhez hasonló szerepet a kulturális, de főleg a tudományos életben egyedül Szeged játszhatott.

Ez a helyzet egyértelműen meghatározta e városok helyét, szerepét a magyarországi tudományos és kulturális életben. Debrecen és Szeged szinte párhuzamosan váltak a 20. század további évtizedeiben a tudományos élet új formálódó központjaivá. Ez a jelenség tükröződik abban is, hogy ismét megszületett a Debreceni Szemle, ezúttal már kimondottan tudományos folyóiratként.

A folyóiratot 1927-ben az egyetem körül tömörülő szellemi kapacitások kiaknázása céljából, annak támogatására hozta létre az egyetem, a város tevőleges anyagi támogatásával, mely nélkül aligha lett volna lehetőség a fenntartására. A forradalmak után kibontakozó új helyzet, a társadalmi rend konszolidációja, megszilárdulása képezte azt a környezetet, amelyben az új folyóirat létrejött és működött. A kor magyarországi politikai viszonyai között, amelyet parlamentáris rendszer kereteinek fenntartásával, a választási rendszernek, elsősorban a falvakban megmaradt nyílt szavazásnak és az újból leszűkített választójognak köszönhetően gyakorlatilag az egypártrendszer jellemzett, nem volt szükség arra, hogy a folyóirat nyílt politikai szerepet vállaljon. Az adott körülmények között a kormányzat tudományos és kultúrpolitikájának a támogatása, az esetlegesen megfogalmazott kritikai észrevételekkel együtt is érvényesült. Ez annyira magától értetődő volt, hogy sohasem képezte vita tárgyát.

Az 1927–1944 között megjelent tartalmas, színvonalas folyóirat jelentősége azonban nem ebben keresendő. Azzal a céllal jött létre, hogy az egyetemen folyó tudományos életnek közlési lehetőséget biztosítson, s egyúttal megismertesse a város érdeklődő közönségével az európai kulturális-tudományos élet újabb irányzatait, közelebb hozza az európai gondolkodás legjavát Debrecenhez. Ha ennek a feladatnak elsősorban anyagi okokból (elég csupán a világgazdasági válság nehéz éveire utalni) nem is tudott maradéktalanul eleget tenni, de magyar szellemi szűrőn keresztül mégis megismertette a város érdeklődő közönségét a modern európai irányzatok egyikével-másikával. Hankiss János és Milleker

Rezső, a két szerkesztő gondoskodott arról, hogy ha már nevesebb külföldi szerzőket nem sikerül biztosítani a folyóirat olvasói számára, de magyar szerzők képviseljék a különböző modern európai irányzatokat.

Arra pedig kimondottan hangsúlyt helyeztek, hogy a Debreceni Szemle ne maradjon csupán a város és az egyetem folyóirata. Neves nem debreceni szerzők megnyerésére törekedtek, meglepően szép sikerrel. Elég egyetlen pillantás a folyóirat írásából a Debrecen szabad királyi várossá nyilvánításának 300. évfordulójára közzétett válogatás tartalomjegyzékére ahhoz, hogy lássuk, különösen az első másfél évtizedben rangos fővárosi és más szerzőket nyertek meg a folyóirat számára, s ami talán nem utolsó szempont, jó érzékkel válogattak (különösen Hankiss) az akkor fiatal tudományos utánpótlás körében.

Bőles megfontolás volt a folyóiratot olyképpen felépíteni, hogy számai felváltva voltak társadalomtudományi és természettudományi jellegűek. Az év páratlan hónapjaiban az előző, páros hónapjaiban pedig az utóbbi alkotta a számok tematikáját. Kisebb eltérések ettől az elvtől természetesen adódtak, de a szerkesztők egymástól független szerkesztői koncepciók érvényesíthetése érdekében (csak a minőségre törekvés volt közös) is ragaszkodtak ehhez a megoldáshoz. S ez azért is példamutató lehet számunkra, mert így sikerült pl. egyes természettudományos, vagy orvostudományi kérdések taglalása során a humán szempontokat is érvényre juttatni, összekapcsolni azokat a társadalom konkrét viszonyaival. A korszak magyarországi viszonyai között mindkét szerkesztő igen fogékony volt a társadalom fel-felfakadó sebeinek érzékeltetésére, mindkettőjük szerkesztői elvei között megtaláljuk a magasfokú társadalmi felelősségűdatot. A korabeli közegészségügyi viszonyokkal foglalkozó számos írás – hogy csak egy jellemző példára utaljunk – jelzi ezt az érdeklődést, az ilyen irányú elkötelezettséget, segítő szándékot.

A gazdasági élet nehézségeinek nem sikerült megszüntetni a folyóiratot. A második világháborúnak azonban igen. 1944 nyarán jelent meg az utolsó szám. Ezzel hosszú időre megszűnt a lehetősége egy debreceni tudományos folyóirat kiadásának. Az 1945 utáni évek nem bizonyultak alkalmasaknak a folyóirat folytatására. Hankiss János ugyan 1946–1948 között több ízben is az egyetem tanácsa elé vitte az ügyet, hagyatékának tanúsága szerint gyűjtött kéziratokat is, hogy a megindulást kedvező döntése esetén azonnal biztosíthassa, de 1948-ban törekvése véglegesen kudarcot vallott. Ma még nem látni tisztán, legfeljebb sejtethetjük, tulajdonképpen milyen okok, megfontolások, milyen irányzatok gátolták a Debreceni Szemle folytatását a háború utáni években. E sorok írójának azonban idővel szándékában áll feltárni a részleteket, s megismertetni velük mindazokat, akik az 1945 utáni évtizedek tudománytörténete iránt érdeklődnek.

A folyóirat tehát 1945 után nem jelent meg. Pedig a következő évtizedekben olyan fejlődés ment végbe országosan, s kiemelten Debrecenben, ami mindennél inkább indokolta volna egy tudományos-kulturális folyóirat kiadását. Debrecen korábban is egyetemi város volt, az 1945 óta eltelt évtizedek folyamán azonban egyetemek városa lett. A KLTE mellett korán létrejött az önálló orvostudományi

egyetem (DOTE), majd a pallagi akadémia késői utódaként az Agrártudományi Egyetem. E két egyetem megalapítása, mindaz, ami falaik között az utóbbi évtizedekben lezajlott, új tanszékekkel, intézetek keletkezésével, teljesen új, sok esetben korábban nem is feltételezett kutatási területek megjelenésével, a kutatói, laboratóriumi eszközök megújulásával, önmagában is indokolta a kutatói gárda gyors továbbfejlődését, létszámának gyarapodását. Ha ehhez hozzászámítjuk azt, hogy Debrecen a Magyar Tudományos Akadémia egyik, ugyancsak gyorsan fejlődő regionális központjává vált, a régió az akadémiai fejlesztési programok nyomán is gyarapodott, önmagában egy olyan akadémiai intézetnek a révén, mint az Atomki megalapítása, majd pedig a DAB életre hívásával mára az Akadémia egyik fontos regionális központjává vált, úgy megérthetjük, milyen nagymértékben indokolt lett volna erre, s az itt fel nem sorolt tudományos és kulturális intézmények (múzeumok, könyvtárak, levéltárak, kutató csoportok stb.) kutató gárdájára támaszkodva, mindazoknak a szellemi kapacitásoknak a felhasználása, amelyek létrejöttek. A város és régiója ma Magyarországon Budapest után a legfontosabb tudományos és kulturális bázis, s már évtizedek óta olyan erővel rendelkezik, amelyeknek fel nem tárása, parlagon hagyása pusztán azért, mert léteznek, s mert az érdeklődő nagyközönség megismerhette volna őket, s teljesítményeiket, bűnnek minősül.

Nem azért említettünk bűnt, mintha mindez a szellemi kapacitás elveszett volna. Az említett, s a még nagyobb számú nem említett tudományos és kulturális intézmény mindegyike megteremtette idővel a maga orgánumát, azokat az Actákat, értesítőket, kiadványsorozatokat, amelyekben új eredményeiket publikálhatták, a szakmai érdeklődők tudomására hozhatták. A megfelelő orgánum hiánya folytán talán túlságosan is sok olyan évkönyv, s más intézményi publikációs fórum keletkezett, amelyek informálják a szakmát, illetve szakmákat. Ez azonban korántsem ugyanaz, mint amiről itt szó van. Továbbra is hiányzott az a fórum, amely lehetővé tette volna az interdiszciplináris érintkezést, az egyes tudományterületek számára a közvetlen érintkezést azokkal a kutatási ágakkal, amelyekről módszertani vagy más segítséget remélhettek. Az olyan folyóirat, mint amilyen 1927–1944 között a Debreceni Szemle volt, elsősorban éppen ebben a vonatkozásban nem pótolható a nagyszámú, szűk szakmai keretek között megmaradó kiadványsorozat, intézeti évkönyv, s már ellőle szakmai kiadványok révén.

Alighanem ezt az igényt érezte meg a város akkori vezetése, amikor 1981-ben – ismét Debreceni Szemle néven – életre hívott egy évente két számban megjelenő folyóiratot. Az MSZMP Debrecen városi pártbizottsága volt a folyóirat fenntartója, amely „társadalompolitikai közlöny”-ként kívánta azt működtetni. Valószínű, hogy a létrehozásához, megindításához nagyban hozzájárult a tízévi működés után egyidejűleg beszüntetett „Tanulmányok és források Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának történetéhez” c. sorozat teljes szellemi kimerülése, ellaposodása. Az átalakulás kétségtelenül jót tett, tehetett volna a város tudományos-kulturális életének, ha talán nem a szükségesnél jobban nyomja rá bélyegét életrhívója és fenntartója, az MSZMP, illetve azok a korlátok, ame-

lyeket a folyóirat szerkesztői kötelességüknek érezték vállalni. Talán elhanyagolható apróságnak tetszik, pedig mélyen jellemző, s jól kifejezi a helyzetet a folyóirat tipográfiája, tördelése, amely szürkéségével, unalmasságával a feltűnés abszolút kerülését, a lehető legnagyobb mértékű jellegtelenséget sugallta. Aligha véletlen, hogy ez a Debreceni Szemle (1981–1989) nem vált népszerű folyóirattá a régió értelmiségének. Pedig fokozatosan javult a színvonala, az 1983-ban átalakult szerkesztőség igyekezett érdekessé, olvasottá tenni a Debreceni Szemlét. Az 1980-as évek közepétől már szakmailag valóban színvonalas cikkek is napvilágot láttak hasábjain, bár még domináltak a kötelező témák. Így a folyóirat sohasem volt képes átugrani saját árnyékát! 1989-ben pedig megszűnt.

A város és régiója azonban nem maradhat tudományos-kulturális folyóirat nélkül. Óriási szellemi potenciál halmozódott itt fel az utóbbi évtizedekben, új kutatási törekvések, irányzatok szerveződtek, új kutatói iskolák létesültek. De az eredményekről csak a legszűkebb szakmai közvéleménynek van fogalma. Ma az a helyzet, hogy a közvelen szakmai környezetén kívül, azon túl már alig ismerjük egymás kutatásait. A leszűkült szakmai érdeklődés pontosan az ellenkezőjét eredményezte mindannak, amit az egyetem fogalma eredetileg jelentett: az universitást, az egyetemes ismereteket. Magától értetődik, hogy eredeti értelmében ezt ma már nem lehet fenntartani, az ismeretek olyan halmazai szaporodtak fel az utóbbi évtizedekben, s a kutatás üteme még mindig gyorsulóban van. De az, ami történt, rendkívül egészségtelen: a szakmai bezárkózás ugyanis végső soron szükségszerűen önfeladáshoz vezet. A másik oldalon pedig valami más is van a mérleg serpenyőjében. Az egyes tudományterületek, kulturális ágazatok számára közös fórum nyitása elősegíti a szellemi érintkezést, hozzájárulhat olyan új eredmények megszületéséhez, amelyek elzárkózva aligha jöhetnének létre.

Tulajdonképpen éppen ebben, az eszmecserében, a párbeszédben vagy vitában jelentkezik az ilyenfajta fórumok hallatlan jelentősége. Ha ismerjük egymást, fogalmunk van egymás módszertani, kutatási, kutatástechnikai problémáiról, olyan megoldásokat ajánlhatunk egymásnak, amelyek esetleg hasznosaknak bizonyulnak. Az egyes, egymástól látszólag nagyon távoli tudományterületek, kulturális szférák mások számára megfontolandó mondanivalót nyújthatnak. A vita sohasem marad meddő, ha a megértés igényével zajlik a felek között, akkor sem, ha a vitakozók esetleg nem győzik meg partnereiket.

Ma már azonban mindez nem maradhat meg a város és régiójának keretei között. Egy olyan folyóiratnak, mint amilyennek a Debreceni Szemlét szánjuk, túl kell lépnie ezeken a kereteken, de az ország határain is. Lehetőségeink szerint meg kell ismernünk a világban formálódó folyamatokat, helyet kell adni képviselőiknek a folyóirat hasábjain. Országunk új helyzetében ez nem lehetetlen, hanem ellenkezőleg, egyenesen szükségszerű.

Mindezt felismerte az alakuló Universitas és a Debreceni Akadémiai Bizottság, amikor alapítványt létesítettek egy tudományos-kulturális folyóirat létrehozására, s természetesen a város is, megfelelő anyagi támogatást biztosítva hozzá.

Ezzel tulajdonképpen ki is jelöltük az előttünk álló feladatokat. Ezek

megoldását megkönnyíteni – ez lesz a folyóirat célja. Ennek érdekét szolgálják a szerkesztés elvei, akkor is, amikor egyes számainkban különféle témákról, különféle tudományterületeken folyó kutatási eredményekről, egyes tudományos iskolák jelentkezéséről, intézetek fejlődéséről, a bennük folyó kutatások szakmai kérdéseiről, kimagasló tudósok életművéről kapnak információkat olvasóink, de akkor is, amikor a tudomány és a társadalom kapcsolatának érzékeny témáira, bizonyultságára irányítjuk majd a figyelmet. S ezt a célt szolgálják tematikus számaink is. Ezek sohasem vesznek igénybe egy-egy teljes számot, arra ügyelni fogunk, hogy a tematikus mondanivaló mellett az olvasó folyóiratunk minden számában változatos tematikát találjon.

Egy modern tudományos-kulturális folyóirat igazán akkor éri el célját, ha egyes rovatai nem merevek, hagyják magukat a felmerülő szükségletektől módosítani. Ezért talál majd az olvasó állandó rovataink, mint pl. a Tanulmányokon kívül a Vita, Szemle, Kritika rovat, meg A tudományos élet híreiről szóló összeállítás mellett alkalmanként, csak egy-két számra érvényes rovatokat, amelyek helyett később mások jelentkeznek, de amelyeket idővel újból felújíthatunk. Egy biztos: a szerkesztés meghatározó szerepet szán a vitáknak, adott tudományterületen belül, s interdiszciplinárisan is.

Magától értetődik, hogy a kultúra különféle területeivel is foglalkozni kívánunk, ha erről eddig talán érdeménél kevesebb szó is esett. S persze szóhoz kell juttatni olyan közintézmények képviselőit is, amelyek évtizedek óta súlyos gondokkal küzdenek, de mert saját falaik között teszik, a közvéleménynek alig van fogalma nehézségeikről, gondjaikról. S még valami: örömmel biztosítunk helyet egyes ismert szakemberek „hobbi-témának” is. Annak idején a második világháború előtt a Debreceni Szemle szívesen közölt természettudósok tollából kulturális jellegű írásokat, mintegy jelezve, hogy a reneszánsz ember még jelen van. Reméljük, ma is így van ez, s ennek jeleit is megtalálja majd az olvasó. Mindezt összefoglalva: érdekes, tartalmas folyóirattal kívánunk jelentkezni, amelynek lapjait az olvasó haszonnal s egyszersmind érdeklődéssel forgatja.

Az olvasó támogatása nélkül természetesen nem megyünk semmire sem. Olyan folyóiratot kell kiadnunk, amelyet – legalább részben – az olvasó szerkeszt, tanácsaival, ötleteivel, felajánlott írásaival. Közvetlen, élő kapcsolatnak kell kialakulnia az olvasók és a szerkesztés között. Ha ez létrejön, elértük célunkat.

Gunst Péter